BAŞAK OĞUZ KARA İstanbul Kadıköyü'nde doğdu. Radyo-Televizyon-Sinema ve Tarih alanlarında lisans, Turist Rehberliği önlisans, İstanbul Araştırmaları alanında yüksek lisans programlarını tamamladı. Yurt içi ve yurt dışında gazetecilik, tarih, arkeoloji ve kentsel politik ekoloji alanları başta olmak üzere farklı disiplinlerde, çeşitli üniversite ve kurumların ders ve eğitim programlarına katıldı. İş hayatına bir haber merkezinde başladı, televizyon ve belgesel muhabirliği yaptı. Uluslararası görsel dokümantasyon projelerinde görev aldı, iletişim eğitimleri verdi, uluslararası gazeteciler için haber araştırması, koordinasyonu ve tercümanlık yaptı. Çeşitli gazete, dergi ve internet siteleri için haber, inceleme ve makaleler kaleme aldı. Yaptığı tüm işlerin odağında daima İstanbul vardı. İstanbul'daki yaşam, üretim, kültür ve kentleşme pratiklerinin tarihsel zeminine duyduğu ilgiyle kent tarihi çalışmalarına ve İstanbul araştırmalarına yöneldi. Profesyonel bir turist rehberi olan Başak Oğuz Kara, yıllardır durmaksızın İstanbul'u geziyor ve gezdiriyor, kent ve semt tarihi dersleri veriyor, kültürel gezi rotaları hazırlıyor. İstanbul'un mimari, sosyal ve kültürel tarihiyle ilgileniyor, çinileri çok seviyor.

İletişim Yayınları 3763 • Tarih Dizisi 206
ISBN-13: 978-975-05-4059-2
© 2026 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2026, İstanbul

EDİTÖR Kıvanç Koçak
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Başak Oğuz Kara
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ ve DİZİN Oben Üçke

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44870
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41
Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6
Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BAŞAK OĞUZ KARA

“Maşallah”

Antikçağ’dan Günümüze İstanbul Konutlarında Nazarla Mücadele ve Yazılı Çiniler

iletişim

Sevgili babam Ersin Oğuz'a...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR 9

GİRİŞ 15

BİRİNCİ BÖLÜM

BYZANTİON, ROMA, BİZANS VE OSMANLI DÖNEMLERİ KONUT MİMARİSİNDE BATIL, MİSTİK İNANÇ SEMBOLLERİNİN KULLANIMI 23

Byzantion konut mimarisinde batıl, mistik inanç sembolleri 23

Roma ve Bizans konut mimarisinde batıl, mistik inanç sembolleri 37

Osmanlı konut mimarisinde batıl, mistik inanç sembolleri 67

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ İSTANBUL'U KONUT MİMARİSİNDE BATIL, MİSTİK İNANÇ SEMBOLLERİNİN KULLANIMI 137

Cumhuriyet'in ilanından sonra Kütahya çiniciliği 137

Cumhuriyet İstanbul'u konut mimarisi ve apartmana geçiş 147

Kütahya çinisinin Cumhuriyet dönemi İstanbul konutlarında kullanımı 157

Cumhuriyet dönemi mimarisinde batıl, mistik inanç ve Kütahya çinisinin bir muhafaza sembolü olarak konut cephelerinde kullanımı 170

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİÇİ'NDE CUMHURİYET DÖNEMİ KONUT MİMARİSİNDE MUHAFAZA SEMBOLÜ OLARAK KULLANILAN KÜTAHYA ÇİNİLERİNİN TESPİT VE ANALİZİ 193

Suriçi'ndeki konutlarda Kütahya çinilerinin tespiti esnasında dikkate alınan hususlar ve kullanılan yöntem 193

Suriçi'ndeki konutlarda tespit edilen Kütahya çinileriyle ilgili sayısal veriler ve çeşitli bulgular 208

Suriçi'nde tespit edilen Kütahya çinilerindeki yazı çeşitliliğinin değerlendirilmesi 221

SONSÖZ 247

EK

E-HARİTA KULLANIM YÖNERGESİ 255

KAYNAKÇA 257

DİZİN 269

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Nazar inancı, İstanbul'un günlük yaşamında varlığını sürdüren binlerce yıllık bir kültür mirasıdır ve bu mistik inanışın ortak coğrafyası nice renkli gelenek ve hikâye barındıran devasa bir araştırma alanıdır. Bu şehirde asırlardır her şeye, her an nazar değebileceğine inanılmıştır: Kem gözler kıskanç, kurbanlar talihsizdir. Nazardan çok korkulmuş, ona karşı her an hazırlıklı olmak, önlem almak gerektiği düşünülmüştür. Kökleri derinlere inen, ritüeli bol nazar mücadelesinde kem gözlerden sakınılan sadece insanlar da değildir, evler de daima itinayla korunmuştur.

Tarihin her dönemi İstanbul'da kendi dil ve üslubunu yaratırken bunun en kuvvetli ve görünür ifade aracı mimaridir. Kentin mimarisindeki çeşitlilik abidelerle sınırlı değildir. İstanbul, kem gözlerden korunmak için üzerine güzel bir hatla "Maşallah" yazılmış el emeği göz nuru bir Kütahya çinisi gibi, ilk bakışta görülmeyen nice nadide mimari unsuru saklar. Mistik inanışların mimarideki sembolleri, toplumun ortak hafızasının mühim bir parçasını oluşturur. İstanbul halkının erken çağlardan itibaren evlerini kötülüklerden korumak için mimaride uyguladığı ritüeller ve kullandıkları semboller binlerce yıllık zaman diliminde Antikçağ'ın pagan geleneklerinden apotropaik nesneleri-

ne, günlük hayatları doğaüstü hadiselerle mücadeleyle geçen Bizanslıların sığındıkları haç ve aziz suretlerinden Osmanlı evlerinin saçak altına asılan "Yâ Hâfız" yazılı levhalara uzanır. Elinizdeki kitapta, tarih boyunca İstanbul'da yaşayan halkların, çeşitli ritüellerini bir paydada buluşturan nazar inancıyla mücadelelerinin mimarideki yansımalarını kültürlerarası bir yaklaşımla ele almaya ve şehrin her çağında nazarla mücadelenin mimari özelinde nasıl yürütüldüğünü anlatmaya çalışıyorum.

Kitabın odağında bu mistik mücadele ve bunun kentteki son halkası olan, 20. yüzyılın başından itibaren Suriçi'nde kullanılan, Suriçi sakinlerinin, özellikle Cumhuriyet'in ilk 50 yılında binalarına astıkları yazılı Kütahya çinilerinin ayrıntılı öyküsü var. Bu kapsamda İstanbul Suriçi'ndeki yapılar üzerinde bulunan her bir yazılı Kütahya çinisini kayıt altına aldım. İstanbul'da, bir dönem kültürünü belgeleme amacıyla oluşturduğum çini envanterini detaylı görsel ve açıklamalarla destekleyerek binalar ölçeğinde haritalandırdım. İstanbul'un değişim ve dönüşüm hızı düşünüldüğünde şehrin kültürel mirasının bir parçasını belgelemeye yönelik bu çabamın daha iyi anlaşılacağını ümit ediyorum.

Yazılı Kütahya çinileri kültürümüzün belki küçük ama eşsiz bir parçası. Her bir çinide folklor ve gelenekleri; insanların, emeğin ve kolektif bir üretim düzeninin izlerini; Anadolu toprağının renklerini; yüzlerce yıllık tasarım ve desenlerin canlılığını görüyorum. Kültürün en önemli ürünlerinden biri yapılar. Halkın nasıl yapılar inşa ettiği, onları nasıl tezyin ettiği, inanç ve geleneklerini bu yapılara nasıl taşıyıp hangi tekniklerle yansıttığı büyük bir kültürel birikimin ürünü. Neden yazılı Kütahya çinilerini araştırmak istediğim sorusunun yanıtı tüm bunlarla ilgili olduğu kadar kişisel sebeplere de dayanıyor.

1980'lerde doğmuş biri olarak benim bildiğim İstanbul'un geçirdiği değişimler aile büyüklerimin görüp yaşadıkları kadar dramatik değildi. Ben doğduğumda şehre çoktan olan olmuştu ve ne yazık ki, devamı da çığ gibi büyüyerek geldi. Şehir, özellikle son 20 yılda tanınmayacak hale getirildi. Çocukluğumdaki İstanbul ile bugünkü İstanbul arasında pek çok açıdan bü-

yük farklar var. Fiziksel ve yapısal olanlar bir yana insanların günlük hayatı, şehirle, sokakla kurduğu ilişki, hanelerin kurgusu, evlerin, odaların düzeni, özetle bir bütün olarak yaşayışımız değişti. Mesela eskiden evlerin kapıları sıkı sıkı kapalı tutulan salonları vardı, bizimki de öyleydi. Bir müze gibi korunan salonumuzun en kıymetli parçaları rahmetli annemin üzerlerine titrediği üç parça Kütahya seramiğiydi. Bu küçük koleksiyon, iki adet kapaklı tombulca küp ve örneklerini şimdi sahiden de müzelerde gördüğümüz bir fincandan oluşuyordu. Çocukluğum, annemin 1970'li yıllarda Kütahya'ya yaptığı bir seyahatte aldığı o Kütahya işi seramikleri izlemekle geçti. Sanırım çinilere olan merakım da böyle başladı. Gezdiğim, sevdiğim nice yapıyı süsleyen türlü türlü çiniler, Kütahya'ya ve İznik'e yaptığım ziyaretler, Türkiye'nin ve dünyanın çeşitli müzelerinde gördüğüm çini ve seramikler bu merakı perçinledi. Yıllar içinde çinilerin bir zanaat ürününden sanat eserine dönüşümlerini, alınıp satılan, maalesef zaman zaman çalınan bir meta, bir "arzu objesi" olarak müzayede salonlarından müze teşhirlerine uzanan öykülerini daha çok düşünür oldum. Televizyon muhabiri olarak çalıştığım yıllarda çiniler ve çinicilikle ilgili pek çok haber yaptım. Konunun uzmanlarını tanıdım, dinledim. Bu alanda unutamadığım görüşmelerden birini Prof. Oktay Aslanapa hocayla Yeni Cami Hünkâr Mahfili çinilerinin çalınmasının ardından gerçekleştirdim ve hocanın ilerleyen yaşına rağmen işi söz konusu olduğundaki yüksek enerjisi, çinilere olan sevgisi ve hadise karşısındaki kederi beni derinden etkiledi. Takip eden yıllarda yine alanın önemli uzmanlarından Prof. Ara Altun başkanlığındaki İznik Çini Fırınları kazısını kısa süreli de olsa tecrübe etme şansı buldum.

Profesyonel bir turist rehberi olarak İstanbul'u sokak sokak gezer ve gezdirirken yazılı Kütahya çinileri dikkatimi çekmeye başladı. Bu çinilerin heyecan verici tarafı halkın yüzyıllardır aşina olduğu Osmanlı mimarisinin karakteristik bir öğesi olarak 20. yüzyılda da ev ve apartman cephelerine taşınıp Cumhuriyet dönemi İstanbulu'nda kendilerine yer ve işlev edinmesiydi. Son dönemdeyse giderek yoğunlaşan kentsel dönüşüm

faaliyetleriyle ortadan kalktıklarına şahit oldum: Çiniler hızla kaybolurken onlarla beraber bir dönemin üretimi ve hafızası da molozlara karışıyordu. İşte tüm bu sebeplerle nazara karşı yapılara asılan yazılı Kütahya çinilerini araştırmaya ve belgelemeye karar verdim.

Araştırmanın seyrini ve kapsamını belirleyen elbette çinilerin işlevi oldu. Çiniler birer nazarlıktı, tezyini niteliklerinden ziyade bir muhafaza ritüelinin parçasıydılar. Nazar korkusu ülkedeki hemen herkes gibi benim de çocukluktan itibaren aşina olduğum bir olguydu ve araştırmam sırasında kaybettiğim sevgili babaannemin bunda rolü büyüktü. 91 yaşında dünyasını değiştiren babaannem Hüsniye Hanım bir sözlü kültür aktarıcısıydı, müthiş hikâyeler anlatır, maniler, tekerlemeler söyler, bu toprakların pek çok geleneğini bizzat yaşatırdı. Nazarla mücadele onun hayatında mühim yer tutmuştu. Bize nazar değdiğine kanaat getirdiğinde dizinin dibine oturtup hemencecik okur, nazarı "Dağlara, taşlara, ulu ulu ağaçlara" gönderir, bizi "ışığa" baktırıp içimizi ferahlatırdı. Babaannemin ve canlı tuttuğu nazar folklorunun bu araştırmanın ortaya çıkışında muhakkak etkisi vardır.

Yazılı Kütahya çinileri böyle etraflıca ilk kez çalışılıyor. İstanbul halkının şehrin uzun tarihi boyunca konut mimarisi özelinde nazarla nasıl başa çıktığına dair çalışmalar da aslında yok denecek kadar az. Erken dönemler için arkeolojik bulguların yetersizliği söz konusu fakat aslında fiziki imkânsızlıklar 20. yüzyıla kadar gelip dayanıyor. Günümüze ulaşan Osmanlı evleri az, hele üzerinde muhafaza sembolü olanı yok desek yeridir. Ancak pes etmeden Suriçi'ni sokak sokak gezip günümüze ulaşan az sayıda örneği belgeledim. Çalıştığım alana dair literatürdeki küçük parçaları anlamlı bir bütün haline getirmeye gayret ettim, çünkü İstanbul gibi dünya kültürünün önemli parçası ve taşıyıcısı olan bir kenti layığıyla korumanın geçmişi bilmek ve sahip çıkmaktan geçtiğine inanıyorum. Kentin Antik ve Hıristiyan mirasını, görkemli İslâm yapılarını, anıtsal ya da küçücük her bir parçasıyla onu eşsiz kılan, evrensel bir temsiliyet kazandıran çok zengin geçmişini bildiğimiz ölçüde koruyup yaşatabi-

liriz. Yazılı Kütahya çinilerinin fark edilmesini, korunmasını canı gönülden arzuluyor, araştırmamla buna vesile olmayı ve şehrin uçsuz bucaksız kültürel envanterine minik bir katkı sağlamayı ümit ediyorum. Mevzunun ışık tutamadığım karanlıkta kalan veçheleri muhakkak olmuştur, onlar için de peşinen af diliyorum. Bu araştırmanın bir bölümünü pandemi döneminin endişeleri ve belirsizlikleri içinde gerçekleştirdim. Zor günlerdi, işlerin pek parlak gitmediği zamanlardan geçtik, sonrası da geldi. Tarihle sık ve bolca haşır neşir olmanın faydası olumsuzlukların sonsuza kadar sürmediğini bilmek ve geleceğe dair umudu daima taze tutmak sanırım. Elbette hayatı asıl güzelleştiren, zor zamanları çekilir kılan dostların varlığı. Bu vesileyle sevgisi ve inancı ile attığım her adımda daima büyük güç ve destek veren Khatira Morrison'a teşekkür etmek isterim.

İstanbul Üniversitesi İstanbul Araştırmaları Bölümü'nde yaptığım yüksek lisans tezi çerçevesinde şekillenen elinizdeki kitap, 2024 yılında kabul edilen tezime dayanıyor. Beni kentin tüm çağlarını içeren kapsamlı bir İstanbul araştırması yapmaya yönlendiren danışmanım Prof. Namık Sinan Turan oldu. Kendisine hem araştırmam esnasında hem de bu çalışmanın bir kitaba dönüşmesi hususunda verdiği destek için çok teşekkür ederim. Bir teşekkür de araştırmamı okuyup, genel olarak Antikçağ'a ve hususen Roma dönemine dair sorularıma sabırla cevap veren, tavsiyeleriyle yol gösteren Doç. Gürkan Ergin'e borçluyum.

Yazılı Kütahya çinilerinin envanterini çıkarıp haritasını hazırlarken yaptığım yaklaşık 500 kilometrelik yürüyüşte beni tek bir gün dahi yalnız bırakmayan ve tüm bu süreçte sonsuz destek veren sevgili eşim Muhammet Kara'ya ve dört yaşındaki oğlum Cem Rumi Kara'ya minnettarım. Suriçi'nde girmediği sokak kalmayan Cem Rumi, bu uzun yürüyüşe bebek arabasında başladı, sona doğru artık o da bizimle yürüyordu. Şimdi şehirde Beyazıt Kulesi ya da Bulgur Palas gibi yüksek ve geniş bir alanı gören bir yapıya çıkıp da Suriçi'ni kaplayan binlerce binaya baktığımda hepsini tek tek taradığımızı düşünmek beni dahi şaşırtıyor.

Üsküdar, 2026